

Wijsgerig onderzoek en het leven met verschillen

Discussie is welkom, staat er in het stuk *Perspectieven voor wijsgerig onderzoek in Nederland*. Het is echter maar de vraag of tegenspraak werkelijk tot zoiets als discussie zal leiden. Immers: het essay van H. De Dijn dat op de *Perspectieven* volgt, bevat allerlei behartigenswaardige zaken die diametraal ingaan tegen de zojuist gedane aanbevelingen en het geschetste beeld van (hedendaags en toekomstig) wijsgerig onderzoek in Nederland. Zo lezen we bij De Dijn dat het geen wonder is dat publicaties in ‘internationale toptijdschriften’ het best uit de beoordelingen komen, omdat die beoordelingen totstandkomen op basis van het tellen van aantallen ‘internationale’ citaties. Maar filosofisch gezien, of voor Nederland zelf, zegt De Dijn, is Nederlandstalig, lokaal gericht onderzoek in sommige gevallen waardevoller dan wat er in de toptijdschriften staat. Gaat het perspectievenstuk daarmee in discussie, beargumenteert het dat De Dijn met deze beweringen ongelijk heeft? Nee. Het trekt zich er gewoon niets van aan. Dan denk je als lezer heus niet: maar met mij zullen ze vast wel een discussie aan willen gaan.

Bovendien wordt die discussie nog voor zij begonnen is aan wel erg strakke grenzen gebonden. Immers: het perspectievenstuk begint met een omschrijving van filosofie die Wittgenstein in de *Tractatus logico-philosophicus* naar voren gebracht heeft. Hier, staat erbij, is men het wel over eens. De kernzin: ‘Filosofie dient gedachten die eigenlijk nogal troebel en vaag zijn, helder te maken en scherp af te bakenen.’ Oh. Is dat wat filosofie dient te doen. Welnu, daar ben ik het niet mee eens. En ik kan moeiteloos een paar planken uit mijn boekenkast laten omvallen met boeken van filosofen die het daar evenmin mee eens zijn. Wie zal ik aanhalen? De Wittgenstein van de *Philosophische Untersuchungen* misschien? Die heeft immers zelf zijn eerdere stellingname meesterlijk onderuitgehaald.

Naast helderheid circuleren er andere idealen in de filosofie: dat van de waarheid, de wijsheid, het begrip, de bezieling en niet te vergeten het ideaal van de verrassing, het nieuwe perspectief. Waarom die veelheid te betreuren of, erger, te verdoezelen? Is het niet juist fascinerend aan filosofie dat men het er niet over eens is? Dat de kern (het doel, de stijl, de passie) van de onderneming zelf steeds weer ter discussie staat?

Dat het perspectievenstuk de fundamentele verdeeldheid van de filosofie negeert, brengt met zich mee dat het de suggestie wekt dat er een terrein is dat op één tweedimensionaal vel valt uit te tekenen, met daarin de diverse gebieden van filosofie. Ieder gebied krijgt een eigen kleurtje en de terreinverdeling lijkt frictievrij. Een dergelijke cartografische nevenschikking maakt dwarsigheden plat en sluit wat er niet in te per-

sen valt uit. Het zou eerlijker én interessanter zijn om structuren te verzinnen waarin we op een productieve manier met onze verschillen kunnen leven.

Wat zich hier voordoet lijkt op het debat in de politieke filosofie tussen enerzijds uiteenlopende filosofen, van Rawls tot Habermas, die zoeken naar manieren om consensus te bereiken (al is het maar over de manier waarop we het het best oneens kunnen zijn); en anderzijds filosofen van het verschil, zoals Mouffe, die zoeken naar vormen om met werkelijk onreducerbare verschillen te leven. Aan dat debat wordt niet gerefereerd. Het streven naar consensus over op zijn minst de regels van het spel lijkt vanzelf te spreken.

Niet alleen de (verzwegen) politieke filosofie inherent aan dit perspectievenstuk is eenzijdig, de wetenschapsfilosofie al evenzeer. Samen met logica moet ze 'de wetenschap' steunen en aanvullen. Misschien, heet het, kunnen wetenschapsfilosofie en logica zich maar beter van de filosofie afsplitsen om 'positieve kennis' te genereren. Het kritisch waken over wat wetenschap en techniek in de samenleving teweegbrengen, wordt aan de ethiek overgelaten. Eigenaardig. Decennia van wetenschaps- en techniekonderzoek waarin de maatschappelijke (sociale, praktische, materiële) dimensies van 'positieve' kennis en 'effectieve' techniek gethematiseerd zijn, zijn blijkbaar aan de auteurs van deze perspectieven voorbijgegaan. Als we erkennen dat het goede leven te maken heeft met wat we willen weten, en met hoe we weten, en met onze technische interventies in de wereld bovendien, is het strak onderscheiden van wetenschapsfilosofie en ethiek niet zo verstandig als het vroeger leek.

Het traditionele wetenschapsbeeld overspoelt in het geschetste perspectief heel de filosofie. Zo wordt met een genereus gebaar hier en daar enige vaagheid toegestaan, omdat daar immers, later, iets goeds (te weten iets helders) uit voort kan komen. Ruistolerantie dient het uitkristalliseren van nieuwe informatie. Net als bij echte wetenschap.

Hoe moet het dan wel met het wijsgerig onderzoek in Nederland? Om de gedachten los te maken, doe ik een voorstel dat niet vanuit filosofische disciplines vertrekt, maar vanuit thematische kwesties. Die zijn niet van overal en alle tijden, maar des te belangrijker in het hier en nu. Er past dan ook een flexibele organisatiestructuur bij. Een matrixorganisatie wellicht? Daarin zijn mensen voor het bacheloronderwijs in disciplinaire groepen ondergebracht en voor hun onderzoek en (op zijn minst een deel van) het masteronderwijs in (1 of 2) projectgroepen. Die werken in perioden van vijf jaar en worden dan telkens iets verschoven. Dergelijke projectgroepen kunnen niet vanuit één centrum gepland worden. Om verschillen ruimte te geven, is het juist essentieel dat projecten uit verschillende kokers komen en (en dat is minstens zo belangrijk) in verschillende circuits beoordeeld worden. Dat we vormen moeten zien te vinden om met verschillen te leven, impliceert dat een enkele auteur niet naar overzicht moet willen streven. Geen alternatief overzicht hier dus, maar een lijst met projecten die naar mijn idee de moeite waard zouden wezen. Let wel: als ik een lijst moest maken die daadwerkelijk in beleid zou worden omgezet (en als ik meer dan twee middagen tijd had om erover na te denken), zouden sommige kopjes er vast anders uit

komen te zien. Deze lijst is vooral, laten we zeggen, heuristisch bedoeld. Om, inderdaad, de gedachten los te maken.

De plaats van het denken. Grote delen van de traditie waaruit de Nederlandse filosofie putten kan, hadden het ideaal van de universaliteit voor ogen. Tegelijk bevinden we ons in Nederland in een provinciale situatie – alleen die taal al, die bijna iedereen hier en in Vlaanderen, maar elders bijna niemand kan lezen. Dat geeft te denken. (In het Engels, wellicht, maar ook dat komt heus niet overal.) Hoe en waarheen beweegt welke ‘filosofie’ zich eigenlijk: van de ene taal naar de andere (van het Duits naar het Engels, of omgekeerd); van het ene land naar het andere (van Frankrijk naar de VS, van de VS naar Nederland, van Nederland naar Zambia – en ga zo maar door); van de filosofie naar andere netwerken (wiskunde, sociale wetenschappen, letteren); van de academie naar de krant – en omgekeerd. Welke wegen kan welke filosofie, letterlijk, eigenlijk gaan? Welk werk is er met al die verplaatsingen gemoeid? En welke voorstellingen van ‘ruimte’ zijn daarbij op hun plaats? Inspirerend op de achtergrond zijn auteurs die wilde verplaatsingen praktiseren – zoals François Julien, die de westerse filosofische traditie herleest vanuit de Chinese; of Helen Verran, die het Engelse rekenen vergeleek met dat van de Yoruba (en laat zien hoe beide vormen van rekenen, hoewel logisch incompatibel, praktisch prima te combineren zijn). Wat en waar, kortom, is filosofie na de universaliteit, postkoloniaal?

Oude technieken. Er is veel geld in omloop voor het bestuderen van nieuwe technieken. Het enige wat daarmee mis is, is dat er zo geen geld en geen menskracht overblijven om oude technieken even kritisch te volgen. Maar pakweg chirurgische technieken hebben niet minder impact op mensenlevens dan genetische – alleen maar omdat ze ouder zijn. Hun stevige verankering in onze alledaagsheid maakt hun impact hoogstens nog moeilijker om te onderzoeken. Wat ontrekt zich nog meer aan het zicht dankzij de fascinatie van onderzoeksfinanciers met het nieuwe? Klassikaal lesgeven, Engels rekenen, op houtvuur koken, vechten. Welke oude techniek zou u graag ont-rafelen?

Alledaags leven. Zoals er dertig, veertig jaar geleden over ‘de mens’ en ‘mensbeelden’ geschreven werd, is nu ‘het leven’ een toverwoord van wat je nog steeds de antropologie zou kunnen noemen (of moet ook dat woord worden aangepast?). Leven verbindt biologische noties over wat materie onderscheidt van levende materie, met ethische noties over het goede leven, met de sociologische term *samenleving*, en ga zo maar door. Het ‘verbeteren’ van het leven is, in diverse hoedanigheden, een ideaal op de achtergrond van tal van sociale en technische praktijken. Dit verdient nader onderzoek. Wat is dit ‘leven’ eigenlijk, waar komt het vandaan, waar gaat het heen? En welke plaats heeft ‘de leer’ daarin? Want als filosofie op dit moment ergens gretig aftrek vindt, dan is het bij mensen die denken er iets mee op te schieten in en voor hun ‘eigen leven’. Is het verstandig om manieren te zoeken om aan die vraag te voldoen? Valt daaraan te ontkomen?

Feministische filosofie. Op de lijst van ongeveer twintig personen die aanwezig waren bij de door de KNAW georganiseerde discussie over het perspectievenstuk ontdek ik

geen vrouwen (of heb ik er één over het hoofd gezien?). Het lijkt erop dat dit niemand van de aanwezigen is opgevallen, in de stukken zie ik daar tenminste geen sporen van. De staf van de Nederlandse faculteiten Wijsbegeerte is eenzijdig wat betreft seksesamenstelling en hoe hoger je komt, hoe eenzijdiger. Toen ik vijftientig jaar geleden filosofie studeerde, dachten wij al dat 'emancipatie' (gelijke toegang) niet genoeg zou zijn en er 'feminisme' (andere inhoud) vereist was. Maar dat het nu nog steeds zo bar en boos zou zijn, viel niet te voorzien. En waarom is het in Nederland zoveel erger dan elders? In plaats van die vraag te beantwoorden, zouden de aan te stellen filosofes in de projectgroep *Feministische Filosofie* (ruim te financieren tot het moment dat vijftig procent van de hoogleraren Wijsbegeerte vrouw is) zich maar beter bezig kunnen houden met thema's als 'de uitgesloten derde', (al dan niet Engels) rekenen, leven, verschillen, op houtvuur koken en ga zo maar door. Geweld: vooral ook geweld. Wapengeweld. Het geweld van vanzelfsprekendheden, van honger, van mannen. Internationale (dat wil zeggen: Engelstalige) feministische tijdschriften om in te publiceren zijn er genoeg!

Waardebeheer. Niet iedereen is gecharmeerd van de term, maar volgens mij is het wel een goede paraplu voor onderzoek naar manieren waarop het *goede* wordt gedaan, gepraktiseerd – dwars door allerlei praktijken heen. Wetenschappen, technologieontwikkeling, professionele praktijken. Maar ook regeringen, internationale gremia, NGO's, banken, industrieën, dienstverlening. Wegenbouw, dineetjes, films, schaatsen op de korte baan. Deze onderzoekslijn zoekt een uitweg uit de combinatie van (a) al die sociale wetenschappen die ontmaskeren (en maar doorgaan met verontwaardigd onthullen hoe alles en iedereen elkaar kwaad doet, zonder werkelijk in dat kwaad geïnteresseerd te zijn) en (b) al die delen van ethiek en politieke filosofie die maar blijven zoeken naar 'hoe te leven' (alsof iemand ze daarom gevraagd heeft, alsof de voorschriften die ze genereren kans maken te worden nagevolgd.) Hoe werkt *goed doen* – en wat *doet het* om daar op deze of juist gene wijze over te praten?

Vershillen leven. Hoe zou dat kunnen? Hoe kan het eigenlijk – want het gebeurt uiteraard allang, op deze aarde, dat we, of we willen of niet, met verschillen leven. Er zijn veel vormen voor. Die van de grootvader van mijn Japanse vriend Hajimé, wiens huis twee verschillende kapelletjes herbergde ('s morgens voltrok hij de religieuze rituelen die pasten bij het ene kapelletje, en 's avonds die bij het andere); of die van monotheïsten die doen alsof er maar één God is; of die van de Verlichten onder ons die Hem Rede noemen. Die van musici die stijlen mengen of die van filosofen, die (hun metaforen verraden het) als ze argumenteren verbale oorlogen voeren. Die van managers die voor- en nadelen tegen elkaar afwegen tot er één beleidslijn uit naar voren rolt of die van dokters die proberen alle elementen in een situatie met veel gedokter op elkaar af te stemmen. Die van zowel absolutisten als cultuurrelativisten, die gezamenlijk denken dat wat logisch strijdig is onherroepelijk botst (waarop de absolutisten één winnaar uitroepen en de relativisten eeuwig afstand tot 'de ander' bewaren); en die van pragmatisten en praktici die in dagelijkse praktijken zoeken naar manieren om met verschillen te leven. Wat zijn dat eigenlijk: verschillen?

Tot zover. Een andere keer breid ik dit lijstje met plezier voor u uit. Of is dat een vergissing? Is misschien zelfs deze tekst al een vergissing? Ideeën presenteren voor de toekomst van de filosofie in Nederland suggereert immers dat we in een discussiewereld leven, een los-vaste gemeenschap waarin we ideeën uitwisselen, samen oplossingen voor problemen zoeken. En is dat wel zo? Dat valt te betwijfelen. Niet alleen omdat, zoals ik in het begin al meldde, het twijfelachtig is of de auteurs van de *Perspectieven* (en degene die hen om raad vroeg) wel werkelijk in discussie geïnteresseerd zijn. Er is nog iets. Kunnen we het ons eigenlijk nog wel veroorloven om ideeën voor mogelijk toekomstig onderzoek zomaar weg te geven? Om ze te publiceren, zodat ze vatbaar worden voor discussie, maar ook: toegankelijk voor iedereen? In de academie wordt de druk steeds groter om onderzoeksaanvragen te schrijven. Alleen wie aanvragen gehonoreerd krijgt, krijgt nog de kans om betaald iets te onderzoeken. Door een speling van het lot leef ik al zo. Ik leef van aanvragen. Een mooi leven, zolang het lukt om onderzoeksgeld te bemachtigen. Maar met beperkingen. En misschien hoort het eigenlijk wel tot die beperkingen dat je je plannen voor je moet houden, zodat niemand anders ermee vandoor kan gaan. Hoe verhouden we ons eigenlijk tot elkaar: als collega-denkers die uit elkaars werk inspiratie opdoen en gezamenlijk het heden (het leven, het goede, verschillen) proberen te begrijpen, of als concurrenten die allemaal azen op hetzelfde kleine beetje geld? En als dat laatste steeds zwaarder gaat wegen: is er dan wel toekomst voor het wijsgerig onderzoek in Nederland?